
ОСЛОВЛЕННЯ ПРОСТОРУ У СВІТЛІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Отримано: 06 травня 2026 р.

Прорецензовано: 08 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: n_koloshuk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6656-2004>

DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30\(98\)-258-265](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-258-265)

Колошук Н. Г. “Я дух невидирущий народу”: лірика З. Красівського у просторі жанрової традиції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 258–265.

УДК: 821.161.2-14.09Красівський

Колошук Надія Георгіївна,
доктор філологічних наук, професор,
кафедра теорії літератури та зарубіжної літератури,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

“Я ДУХ НЕВИДИРУЩИЙ НАРОДУ”: ЛІРИКА З. КРАСІВСЬКОГО У ПРОСТОРІ ЖАНРОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Більшість віршів українського дисидента-політв'язня З. Красівського створені у в'язниці Владімірський централ (РФ) у 1968–1971 рр. Видручені рукописні тексти стали підставою для нового строку ув'язнення – кадебісти запроторили автора до психіатричної клініки у Смоленську.

Новизна дослідження в тому, що збірка “Невольницькі плачі” вперше розглядається в контексті жанрової традиції (тренос/плач), вперше зроблено спробу зробити огляд провідних мотивів та символічних образів лірики З. Красівського, зіставивши образ ліричного героя з уявленнями про автора, які складаються на матеріалі спогадів про нього, його листів та мемуарних свідчень. Методи дослідження: історико-літературний, генеалогічний, біографічний, герменевтична інтерпретація.

Відзначена патріотичним та ідеалістичним пафосом “героїчного ентузіазму” лірика З. Красівського повинна стати хрестоматійною, оскільки містить вдячний матеріал для виховання молодих поколінь українців. Вона представляє образ ліричного героя, певного своєї національної ідентичності. Узагальнені й символічні образи чужини та її відразливих порідь, ворогів виявилися відповідними сучасним реаліям “руського міра”.

Ця лірика не просто патріотична, а й яскрава, написана щиро, талановито – без огляду на заборони радянської цензури, оскільки творилася й поширювалася як артефакт андеграундної, підпільної літератури. Лірика З. Красівського достойна стати в ряд найкращих здобутків української поезії повоєнних десятиліть.

Ключові слова: андеграундна література, поетичні збірки “Месник” та “Невольницькі плачі”, “героїчний ентузіазм”, жанр треносу / плачу, ліричний герой, образи-символи.

Nadiia Koloshuk,
Ph. D., doctor of Philology, professor,
department of the theory of literature and foreign literature,
Philology department in the Lesya Ukrainka Volyn National University

“I AM AN IMMORTAL SPIRIT OF THE PEOPLE”: LYRIC OF POET Z. KRASIVSKY IN SPACE OF GENRE TRADITION

Most poems of Ukrainian dissident, political prisoner Z. Krasivsky are created in the jail of Vladimirskiy Central (Russian Federation) in 1968–1971. The withdrawn handwritten texts became founding for the new term of conclusion: security service in the USSR – KGB – imprisoned the author to the psychiatric clinic in Smolensk.

The novelty of the study is that the collection “Slave Laments” is considered for the first time in the context of the genre tradition (trenos/lament). For the first time, an attempt has been made to review the leading motifs and symbolic images of Z. Krasivsky's lyrics, comparing the image of the lyrical hero with ideas about the author, which are based on the material of his memories, his letters, and memories of him. Research methods: historical and literary, genealogical, biographical, hermeneutic interpretation.

Marked by the patriotic and idealistic pathos of “heroic enthusiasm,” Z. Krasivsky's lyrics should become a textbook, as they contain grateful material for the education of young generations of Ukrainians. It presents the image of a lyrical hero, who is certain of his national identity. Generalized and symbolic images of the foreign world and its repulsive species turned out to be appropriate to the contemporary realities of the “Russian world”.

This lyric is not just patriotic, but also bright, written sincerely, talentedly – regardless of the prohibitions of Soviet censorship, since it was created and distributed as an artifact of underground, clandestine literature. Z. Krasivsky's lyrics deserve to be among the best achievements of Ukrainian poetry of the post-war decades.

Keywords: underground literature, poetry collections “The Avenger” and “Slave Laments”, “heroic enthusiasm”, lament/trenos genre, lyrical hero, symbolic images.

Невелика поетична спадщина Зіновія¹ Красівського (1929–1991) відома з малодоступних широкій аудиторії видань різної повноти та змісту. Тільки перше – еміграційне видання – було прижиттєвим, однак автор побачив його значно пізніше публікації: збірка “Невольницькі плачі” створена в ув’язненні у Владімірському центрі 1968–1971 рр., вивезена звідти Михайлом Горинем (у рукописному вигляді)² та єврейським дисидентом Ар’є Вудкою³, який мав унікальну пам’ять, і надрукована у Брюсселі 1984 р. з передмовою Святослава Караванського та авторською післямовою. У багатьох джерелах як місце видання помилково вказується Лондон; сам Красівський у “Постскрипті” до післямови, дописаному в 1989 р., теж назвав Лондон. На час тої першої публікації він був засланим у Тюменській області, відбуваючи останній (1980–1985) зі своїх чотирьох каральних термінів, які разом забрали більше 26 років із його досить короткого життя. І це навіть не звичайні покари українських в’язнів, а перебування в особливо суворих та нелюдських умовах (як сумнозвісний Владімірський централ у Росії, Смоленська та Львівська психіатричні лікарні), які вважалися найзапеклішим пеклом радянської каральної системи.

Перша поетична книга З. Красівського “Месник”, як свідчать деякі джерела, створена ще на спецзасланні у Караганді (до 1959 р.), збереглася і друкувалася лише частково – з копій, вилучених кадебістами у різних людей при арештах членів УНФ (Український Національний Фронт – підпільна організація, створена Дм. Квечком та З. Красівським у 1963 р. у Львівській області; видала і розповсюдила 16 випусків часопису “Воля і Батьківщина”). Наразі надруковано 14 поезій зі збірки “Месник”. Наступні книги поезій “На сполох”, “Литаври” та роман “Байда”, написані до другого арешту в 1967 р., не збереглися або до читачів не дійшли.

Якщо посилається на останнє авторитетне, ретельно підготовлене видання, то маємо 95 уцілілих поезій із двох книг – “Месник” та “Невольницькі плачі”. Перевидання відбувалися посмертно: у 1993 р. вибірково в антологіях табірної поезії – “Очима серця” (Харків) та “З облоги ночі” (Київ); у 1995 р. книгою під назвою “Невольницькі плачі” – тричі (Коломия, Київ, Львів); у 2007 р. в Києві-Вінниці (редактор-упорядник Роман Коваль); у 2012 р. – в антології “Поезія із-за ґрат” (Київ). У 2015 р. видана масштабніша книга – “Благословенні душі, що вміють випромінювати... (Зеновій Красівський і Олена Антонів)”, ідею якої подав Євген Сверстюк, а реалізували співробітники Інституту українознавства НАНУ та Українського католицького університету у Львові (упорядкували Любов Маринович та Юрій Зайцев). Вона вмістила не лише поезію, а й публіцистику та вибрані листи З. Красівського, документи та спогади про нього і його другу дружину, дисидентку Олену Антонів (Маринович і Зайцев, 2015)⁴. Чимало матеріалів, пов’язаних з родиною Красівських, зібрані та збережені в особистих архівах історика Юрія Зайцева, правозахисника Василя Овсієнка, родини Івана та Оріси Сокульських, у Любові та Мирослава Мариновичів, у Гошівському монастирі на Івано-Франківщині тощо (джерела вказані у примітках до книги).

Дослідження та критичні інтерпретації лірики З. Красівського поодинокі: статті публікаторів та упорядників його поетичних книг (Святослава Караванського, Дмитра Юсіпа, Євгена Сверстюка), рецензії Олега Романишина з Торонто (Романишин, 1986), дисертація Марії Якібчук (2010) та дві видані нею книги (Якібчук, 2011; Якібчук, 2024). Цього, звісно, мало, щоб утвердити його ім’я не лише як борця за незалежність України, а й як талановитого оригінального поета.

Відомі і спроби дискредитації та знецінення його спадщини. Власне, такими є виступи його “подільника” у справі УНФ Дмитра Квечка (1935–2010), який у спогадах та інтерв’ю 1990–2000-х рр. писав про покійного товариша то прихильно, то неприязно (очевидно, з огляду на ситуацію, в якій випала нагода щось говорити або писати) (Квечко, 2015b; Квечко, 2015c), а в 1994 р., анонімно видаючи власний самвидавний часопис “Альтернатива”, через нереалізовані амбіції та заздрість до посмертного вшанування З. Красівського вирішив “перетягнути ковдру” на себе й утвердити свою провідну роль у колишній підпільній організації УНФ, виданні часопису “Воля і Батьківщина” та загалом у всій дисидентській історії, пов’язаній із постаттю З. Красівського (Квечко, 2025a). Тоді й пролунали злі слова про “невдалого месника та дуже плаксивого в’язня”, котрий нібито “був дрібним політичним кон’юнктуристом – і тільки” (Квечко, 2025a: 777).

Очевидно, були й інші подібні оцінки, які спонукали одного зі сучасників у колективній брошурі “За Україну, за її волю: Політичний портрет Зеновія Красівського” (1995; прізвище автора в публікації не вказане) підсумувати: “По смерті Красівського дехто починав аналізувати написане, щось вишукувати; мовляв, це заримована проза” (Маринович і Зайцев, 2015: 750).

Відомий літературознавець Юрій Ковалів продовжує знецінення в особливий “академічний” спосіб: “В’язнична поезія характеризується переважно публіцистичним дискурсом, прямим називанням подій і явищ тюремного й концтаборного існування, засвідчувала психотип невгнаної особистості. Таку поезію треба вважати своєрідним колективним нотатником “малої зони”, завіршованим документом спротиву репресивній добі. Водночас з’являється лірика високого художнього рівня, котра апелювала до тропіки й артистичної стилістики, концентрувала художнє узагальнення жорстокої доби репресій, формувала метафору онтології незнищенного життя, репрезентувала справжню літературу” (Ковалів, 2025: 307). Незрозуміло, яку ж саме літературу автор вважає “справжньою” на протигагу “завіршованим документам” чи “колективним нотатникам”. Про всю “в’язничну поезію” розповідає окремий підрозділ та 12 коротких силуеток, серед яких “І. Світличний”, “В. Стус”, “І. Калинець” та ін. (Ковалів, 2025: 301–376), однак про З. Красівського йдеться в кількох рядках (Ковалів, 2025: 305).

Дослідниці М. Якібчук довелося визнати, що “ні З. Красівський, ані Я. Лесів не входять до умовного українського “канону” шістдесятництва” (Якібчук, 2024: 109).

Новизна нашого дослідження в тому, що збірка “Невольницькі плачі” вперше розглядається в контексті жанрової традиції (тренос/плач), уперше зроблено спробу зробити огляд провідних мотивів та символічних образів лірики З. Красівського, зіставивши образ ліричного героя з уявленнями про автора, які складаються на матеріалі спогадів про нього, його листів та мемуарних свідчень. Методи дослідження: історико-літературний, генологічний, біографічний, герменевтична інтерпретація.

¹ Прийнято вживати як повноправні два варіанти імені З. М. Красівського: Зіновій та Зеновій.

² Так вказав у своїх спогадах учасник шістдесятницького дисидентського руху Іван Гель (Гель, 2015: 625).

³ Про це згадував Йосеф Менделевич, який одночасно зі З. Красівським відбував термін у мордовському концтаборі № 36 (Менделевич, 1985).

⁴ Надалі тексти віршів цитуємо за цим виданням; біографічні та бібліографічні дані теж вказуємо за цією книгою, звіривши з опублікованими в ній документами, примітками та вказівниками.

Сповнена громадянським пафосом лірика З. Красівського, звісно, жодним чином не була якимось “колективним нотатником” (з огляду на умови, в яких створена, – це нонсенс). Більшість віршів можна вважати патріотичними рефлексіями, пристрасними зверненнями – спробами розбудити інертне українське суспільство, котре перебувало в умовах радянської колонізації і втрачало свою національну згуртованість, колективну пам’ять та самоповагу. Через узагальнений образ українського борця й мученика З. Красівський втілював свій особливий життєвий досвід, який нині звучить дуже суголосно нашої новітній воєнній добі та комбатантській поезії:

*Я гинув у Карпатах в партизанах,
На висилці, Камчатці, Колимі.
Я був рабом тюремщиків поганих,
Я менше жив на волі, ніж в тюрмі.*

<...>

*Я живив! Я живий і чую силу!
Я чую – в жилах не застигла кров,
І дух мій може знятися на крила
І в битву ринуться готов.
Я волю п’ю з бездонного келишка...
Жовтіє степ і майорить блакить...
“Я син України”, збірка “Месник”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 138-139)*

Ліричний герой З. Красівського цілком відповідний враженню про автора, що складається зі спогадів про нього (див. видання, де зібрано спогади: Коваль і Рог, 2005; Маринович і Зайцев, 2015а), які його молодший друг Мирослав Маринович підсумував, спираючись і на власний досвід спілкування з ним: “Він мав рідкісний дар бути еталоном високої ідеї – чистим і неспотвореним” (Маринович, 1991: 8; Маринович і Зайцев, 2015а: 724). Промовистим є також вислів Є. Сверстюка з есею, написаного до видання листів Красівського – Акагоші у 1995 р.: “добросердий лицар” (Маринович і Маринович, 1995; Сверстюк, 2015: 11-20). Людина надзвичайно добра, великодушна і водночас тверда, незламна, справедлива, з чіткими моральними поглядами, які не дозволяли йому зламатися й відступити перед нищим підступним ворогом, – таким залишився З. Красівський у пам’яті дуже різних людей.

Виразно характеризує погляди З. Красівського-націоналіста його допомога ув’язненому сіоністові Йосефу Менделевичу в боротьбі за священні єврейські книги, відібрані кадебістами, за право вважати себе представником свого народу і його тисячолітньої культури. Молодший за Зіновія на 18 років Менделевич опинився поруч із ним у мордовській зоні № 36 і не одразу зрозумів, чому “старожили” виявляють до новенького – Зіновія – особливу повагу: “...його зовнішній вигляд був дуже непоказний, – згадував Менделевич про це знайомство вже в Ізраїлі, куди його випустили з СРСР, поки Красівський відбував останнє заслання. – Немолодий, лисий, дуже схудлий дядько. <...> Пізніше я зрозумів, що за цією тьмяною зовнішністю сховано неабияку особистість. <...> Здавалося, чого можна було чекати від цього тихого і змученого селянина? <...> Він розкривався поступово. Якось раптом з’ясувалося, що до цієї людини можна було прийти з будь-якою проблемою – духовною чи матеріальною. І він завжди знайде спосіб допомогти, підбадьорити, і не лише співчуттям, а й із принципового погляду. <...> Зіновій розповідав про життя в “дурдомі”, й слухачі часом хололи від жаху. Треба бути людиною зі сталевими нервами, міцною психікою і чистою душею, щоб вийти з “дурдому” з цілковито неушкодженою психікою. Справді, Зіновій вражає надзвичайною цілісністю душі” (Менделевич, 1985). А земляк Красівського Василь Кулинин, котрий сидів із ним в одній камері в Івано-Франківську (разом проходили слідство після арешту членів УНФ в 1967 р.) сказав просто й переконано: “Це дійсно була свята людина” (Маринович і Зайцев, 2015а: 671).

Однак у цьому образі борця й мученика є небезпечний крен, про який писала М. Якібчук: “...цей образ переважно існує якось відокремлено від його поезії” (Якібчук, 2024: 67). Стосовно того, що “він там один плакав, бо більше ніхто не плакав” (вислів Д. Квєцка про автора “Невольницьких плачів”), то це просто висновок невігласа, який мимохіть показав, що нічого не тямив у поезії. Натомість, зауважимо, З. Красівський був, попри всі перешкоди, які радянська влада чинила “бандерівцям” у здобутті освіти, дипломованим філологом: у 1962 р. закінчив заочне відділення у Львівському університеті, працював у бібліографічному відділі Львівської наукової бібліотеки. Його поезія виразно інтелектуальна, пронизана численними інтертекстуальними зв’язками з великою кількістю текстів різних епох, починаючи з назви (у цьому він близький до І. Світличного, з яким подружився вже після повернення обох із заслання і взявся активно й діяльно допомагати Леоніді Світличній доглядати хворого чоловіка). Назвемо для прикладу вірші у “Невольницьких плачах”: “Гамлет”, “Дон Кіхот”, “Дульсінея”, “Юда”, “Блудний син”, “Ян Гус” тощо; кожен – особлива інтерпретація відомого у світовій культурі сюжету або персонажа.

Назвою збірки закладено асоціації з поважним жанром світової літератури, історія якого почалася ще в давньогрецькій античній поезії, – треносом / ламентом / плачем, що виражав скорботу та печаль за померлим. Споріднений жанр у латиномовній європейській традиції – *epicedium* (жалобна пісня, що оплакує померлого; традиційно виконувалася перед похованням). У польській та й усій європейській поезії класикою ренесансної доби є лірична збірка жалобних плачів Яна Кохановського “Трени” (1580 р.), присвячена смерті маленької донечки Урсули.

Від початку XVII ст. інакший розвиток жанру започатковано в українській літературі: книга вченого й релігійного діяча Мелетія Смотрицького “Тренос” (1610 р.) стала визначною пам’яткою полемічної літератури бароко (див.: Бабич, 2009; Астаф’єв, 2016). Із тих пір жанр треносу поєднує елементи проповіді, повчання, диспуту та політичного памфлету з пафосом та емоційною силою молитви, а в поезії через фольклорну традицію пов’язаний із народними голосіннями. Саме з їхньою образною та ритмічною стилістикою асоціюються “плачі” З. Красівського. Вибір жанрової матриці – плач / тренос – мусить сам за себе говорити інтерпретаторам і спрямовувати їхню увагу на очевидні речі: образ головного ліричного героя збірки – аж ніяк не “плаксивий” (за виразом Д. Квєцка), а зміст набагато глибший і місткіший, ніж “пряме називання подій і явищ тюремного й концтабінного існування” (Ю. Ковалів).

Кілька потужних узагальнених та піднесених до символіки образів в обох збірках – убитий у бою **повстанець** (вірші “Допит”, “Мати”, “Смерть повстанця” у “Меснику”; “Спадок”, “Повстанець упав” у “Невольницьких плачах”) та **Україна-мати**, охоплена вогнем або розп’ята на хресті, поневолена й пограбована московськими неситими зайдами **земля**, залита сльозами і кров’ю, однак незнищенна (вірші “Тренос України”, “Україна горить у пекельнім вогні...”, “Облава”, “Неопалима купина”, “Діброва”, “Декларація націоналіста” та ін.). “Карпати” / “карпатський” як локус на позначення батьківщини називається не раз, хоча здебільшого рідна земля українців теж позначена узагальнено – як протизага “чужині”:

*Я серце до крові своє обчімхав
На скорбних дорогах до рідних пенатів.
Та що це? Хто моє гніздо зруйнував?
Могили розриті... Попалені хати...
Реве, наче смерті на себе кличе,
Німа, посіріла від горя руїна...
І горбляться мертвою втомою плечі,
І мліють у скорбній молитві коліна.
“Глас вопіючий”,
зб. “Невольницькі плачі”
(Маринівич і Зайцев, 2015а: 181)*

Вірші З. Красівського створені в період, коли Україна переживала черговий етап поразки в національно-визвольній боротьбі. Борцям його покоління було очевидно, що триватиме нищівна русифікація та винародовлення, після голодоморів та світових воєн воно ще й прискорюється, прикриваючись лицемірними ярликами “визволення від нацизму”, “боротьби з бандерівцями / буржуазним націоналізмом”, “дружби народів-братів” і т. п. Ці вірші передавали реальний стан задушеного колонізованого народу, якого позбавляли голосу й права говорити за себе – як і ліричного героя, що мучиться у “домовині кам’яній, бетонній”:

*Хто збагне катастрофи глибінь?!
На свідомість знесилену, сонну
Кажан розпростер свою тінь.
Я пручаюсь... та виснуть брили холодні –
Звалився на плечі тягар віків.
Захлинаюсь!.. Кричу!.. Та не чути з безодні,
І в серці стикаються леза мечів.
Я застряг по коліна у людське горе...
Пробі! Впала позлітка з віч!
Спопеліли доценту кремлівські зорі,
Корчиться в спазмах темрява-ніч.
“Домовина моя кам’яна, бетонна...”
зб. “Невольницькі плачі”
(Маринівич і Зайцев, 2015а: 151)*

Не всі вірші збірки відповідають жанровій моделі “треносу” – чимало є ліричними медитаціями іншого характеру, а деякі – ліро-епічними текстами. Вони пов’язані з героїчною традицією історичної пісні, романтичної балади, як от десяток віршів, котрі завершують книгу – присвячені українським національним героям, історичним та легендарним персонажам: “Байда”, “Маруся Богуславка”, “Наливайко”, “Сірко”, “Мазепа”, “Гонта”, “Калнишевський”, “Сковорода”, “Бандера”, “Василь Макух”⁵. У кожному постають асоціації зі сучасністю стражденної України, і водночас ці герої становлять протизага ганебному становищу впокореного народу після розгрому УПА. Автор свідомо вкладав такий зв’язок у свої тексти, адресуючись до сумління співвітчизників та звинувачуючи катів свого народу:

*А ви шаленійте, скажені кати!
Та будьте до суду готові!
Герої і месники будуть рости
З пролітої нашої крові.
“Наливайко”
(Маринівич і Зайцев, 2015а: 189)*

У класичних треносах (зокрема в полемічних прозових творах українського бароко) автори використовували алегоричні образи, риторичні стилістичні форми, особливо антитезу. З. Красівський теж будує свою образну структуру на контрастних образах. Головне образне протиставлення: **народ України** на своїй пограбованій землі (до нього повсякчас звертається голос ліричного героя) – **чужина**, в якій страждає ув’язнений борець, з її огидним ворожим поріддям. Практично в кожному вірші це протиставлення втілює і конфліктний розвиток авторської полемічної думки, і доміную образної структури:

*Народе мій, стою перед тобою
І держу звіт за всі свої чини,
За думи твої, сповнені журбою,
За рабський стан моєї вітчизни.
<...>
Дивлюся я, і кров у жилах стигне,
Як ворог Україну доконав.
Твоїми гордимими і дужими синами*

⁵ У минулому воїн УПА, політв’язень, а в момент події робітник із Дніпропетровська Василь Омелянович Макух (1927-1968) вчинив самоспалення на Хрещатику 5 листопада 1968 р. на знак протесту проти русифікації та колоніального поневолення України, напередодні радянського державного свята – річниці так званої Великої Жовтневої революції.

*Зорав Алтай і дикий Казахстан,
Воздвиг Сибір тюремними руками
І між народи перші поруч став.
А ти, моя без долі Україно,
Завошивила байстрятами-дітьми,
Від чужинецької неволі гинеши
І душишися від беззаконня й тьми.
“Народе мій, клянусь”
зб. “Месник”*

(Маринович і Зайцев, 2015а: 138)

Локуси, які позначають ворога й чужину, – так само узагальнене позначення російської та радянської імперії, тому зустрічаємо назви від Москви й Росії до Воркути, Алтаю, Чукотки, Коліми тощо. Загалом – “розтяглось погребовисько напоперек світу” (вірш “Повернення” з “Невольницьких плачів”) (Маринович і Зайцев, 2015а: 182).

Жанр треносу в українській традиції прикметний певною архаїкою і посиленням емоційним напруженням. Кожен текст у збірках З. Красівського зітканий з точно відібраних історичних та сучасних алюзій, з яскравих образних асоціацій, котрі охоплюють століття української історії, а не лише відсилають до злочинів сучасного колоніального періоду. Здається, таких відразливих образних втілень ворожої сили не було ні в кого з українських поетів. Вони нагадують міфічних чудовиськ:

*Це я! Чуєте? Я – Україна.
О горе мені, горе!
Здибався дикий монгольський бахмат⁶
і повис наді мною страхіттям,
Божою карою.
В очах, зашкленіх ненавистю,
відблиски пожеж,
з ніздрів – смерч,
з вишкіреної морди – піна, жах.
“Тренос України”
зб. “Невольницькі плачі”*

(Маринович і Зайцев, 2015а: 141-142)

В іншому вірші таких чудовиськ кілька у трьох сусідніх строфах: “Я став на прю з чудовиськом сторуком”; “Дракон звалив моє велике сонце...”; “Зубами клацав з люті вовчулака” (“Моя тріада. 1. Двобій”) (Маринович і Зайцев, 2015а: 146). І водночас на міфічне поліччя ворога накладається реалістичний обрис конкретного зіткнення з ним (ситуація допиту в кадебістському застінку) та алегорична його подoba – хижий підступний павук:

*Густішав смерк у слідчій кабінеті:
Уже мені не вирватися з рук!
Грубішали, міцнішали тенета,
Якими обмотав мене павук...
“Моя тріада. 2. Поразка”*

(Маринович і Зайцев, 2015а: 147)

Часто використаний прийом-лейтмотив у “Невольницьких плачах” – звернення ліричного героя до предмета його оплакувань: “Народе мій”. Герой-борець незмінно відчуває вину за недовершений чин звільнення народу, а особливо за його страждання після поразки, за подальшу деградацію, яка розпаношилася як “зрада” після загибелі найкращих із побратимів – така колізія була закладена у біографії Красівського, чиї старший брат Євстахій і чимало родичів та ровесників загинули в боротьбі УПА з тиранією зі сходу й заходу, а земляки були тисячами вивезені на Сибір. Йому самому не раз довелося тікати й роками (!)⁷ перебувати на нелегальному становищі після втеч, коли двічі вивозили його родину: “...для нас настали страшні часи нелегальщини. Скільки нас тулилося по селах, а в кожному селі стояв тоді гарнізон винищувачів. Трудно було день перебути, на ніч влаштуватися, кусень хліба роздобути”, – писав він у післямові “До читача”, надрукованому в діаспорному виданні 1984 р. (Маринович і Зайцев, 2015а: 201). Алегоричний образ “неситої” (тобто смерті) постає поруч з образом “України в огні”:

*О болю мій! О мій нещасний краю!
Несита, знай, плює на мозолі
І піт з чола холодного втирає.
Нема куди поставити ноги –
Могили, кров, стаплюжені святині...
“Велика трагедія”
(Маринович і Зайцев, 2015а: 171)
Дивлюся – й від жаху холодне чоло:
В пожежах кипить, загибає село,
А небо, неначе обмите у крові,
Відбилося пеклом в очах людоловів.
<...>*

⁶ Бахмат – бойовий монгольський кінь. Пояснення рідкісних (діалектних або архаїчних) слів додається до видань віршів З. Красівського, починаючи з першого закордонного видання.

⁷ Перша втеча 16-літнього Зіновія тривала кілька місяців 1945 р. до першого арешту, де його тримали кілька місяців. Друга втеча – від кінця 1947-го до березня 1949 р.: “На цей раз мене засудили Особливою Народою заочно до позбавлення волі на 5 років і пожиттєвого заслання” (“До читача”) (Маринович і Зайцев, 2015а: 201).

*І тільки розпука волає над краєм:
Народ загибає! Народ загибає!
І в крикові то́му, у го́рі, в огні
Довіку прийде́ться горіти мені.*
“Облава

(Маринович і Зайцев, 2015а: 174)

*Україна горить у пекельнім вогні,
Аж до неба сягають заграви!
О як сумно, як тяжко на серці мені,
Як погляну на обрії кривавий.
Український народ наче знятий з хреста,
Опustoшений, нищий, убогий,
Утікає, біжить з-під чужого хлиста
Навмання на чотири дороги.*
“Україна горить у пекельнім вогні...”

(Маринович і Зайцев, 2015а: 179)

Примітна риса збірки “Невольницькі плачі” – часті іменні посвяти сучасникам-дисидентам – починаючи від загальної посвяти збірки: “*Борцям за волю України присвячую*”. А далі: “*Левкові Лук’яненкові*” (“Молитва І”), “*Присвячую Михайлові Гориню*” (“Тренос України”), “*Євгенові Сверстюкові*” (“Моя тріада”), “*Іванові Світличному*” (“Месія”), “*Ярославові Лесіву*” (“Дон Кіхот”) – і так у десятках текстів. Є також пройняті особистим болем посвяти “*Батькові, що загинув на засланні в казахських степах*” (“Карагач”), “*Мамі, похованій у чужій землі*” (“Мій біль”), “*Братові Євстахю, що віддав своє життя за українську ідею*” (“Бандера”), дружині – у заголовках: “Моя княгине Ярославно”, “На Новий рік дружині”, “Прилинь, кохана”.

Ця діалогічність звертань-відгуків-перегуків дивовижно суголосна “Тратованим сонетам” у тюремній ліриці І. Світличного, хоча Зіновій і не міг тоді знати про них. Посвяти відображають не лише авторські переконання та оцінку однодумців і соратників⁸ (“*Михайлові Дякові, другові завзятому, невсипуцому, нескореному*” – “Наливайко”), а й великодушне, добре, відкрите серце, готовність боротися за волю і справедливість не лише для себе, потребу йти до людей з добром, служити їм, про що написали десятки друзів і соратників З. Красівського (навіть такий ревнивий до чужого успіху та заздрісний, як згаданий Д. Квечко).

Не всі адресати виявилися гідними його дружби й любові: перша дружина Стефа, до якої були звернуті ніжні любовні поезії (“*Дружино любя, доле сумна, / Моя ти зажуро, сердечний мій болю!*” – “Дружино любя, доле сумна...” (Маринович і Зайцев, 2015а: 156)), не витримала випробувань і тиску, який чинився на родині українських дисидентів, розлучилася з ув’язненим чоловіком і вийшла заміж за іншого. Сімейна драма лаконічно й виразно передана у кількох віршах збірки: “Мене давно, давно нема...”, “Тюремне побачення”, “Сокровенне”. Суть її – у посвяті до останнього з цих текстів: “*Стефі, дружині бувшій (“Померла матуся і зрадила мила...”)*”.

У зміст текстів-треносів, як відомо дослідникам літературної традиції, входили розрада і повчання. Ця характеристика теж відповідна ліриці З. Красівського – наприклад, виявляється через заклики:

*Люди добрі! Народи!
Прозріте і погляньте
на мою долю,
на мою неволю,
на рани,
на кайдани,
на ріки пролітої крові!
Невже ваші серця не здригнуться?!
Та від тих мук здригнувся б і камінь
і закричав би на весь світ!*
“Тренос України”

(Маринович і Зайцев, 2015а: 146)

Повчання він звертає і до дружини, яка мусила ростити малолітніх синів без батька, а він із в’язниці намагався пробу-
дити в її свідомості почуття громадянського обов’язку, водночас втішити й підтримати:

*Зумій лишень в твоїх синах
Збудити Бога тожже.
Щоби вони також, як Він,
Дали розп’яти руки
За правду, волю, отчий дім,
Дітей, онуків.
Благословен хай буде плід
Твого, жоно, лона.
Навчи любити їх свій рід,
Як Мати Божя – Сина.*
“Благословенна будь в женах...”

(Маринович і Зайцев, 2015а: 155)

Ця розрада виявилася марною: дружина бачила все інакше, бо їй “підказували”, як “думати правильно” (“*Ти сів і про наших дітей не подумав!*” – з вірша “Тюремне побачення”). Мучителі таки небезпідставно вважали Зіновія “запеклим

⁸ Деякі з них на той час не були з ним знайомі особисто.

націоналістом” – у 1972 р. у Владімірському централі за збірку віршів “Невольницькі плачі” та поему “Тріумф сатани” (досі не надрукована) йому присудили новий карний термін і після експертизи в московському психіатричному Інституті імені Сербського запроторили у Смоленську катівню-“психушку” (на 4 роки), згодом “лікували” у Львові та Бережанах (Тернопільська область). На щастя, після втручання закордонних борців за права людини – представників організації Міжнародна Амністія – таки скасували примусове лікування і зрештою відпустили в 1978 р. під нагляд – як “психічно хворого” (однак новий арешт був невідворотний, бо З. Красівський вступив до УГГ). Людина з таким світоглядом – готова йти на розп’яття та ще й закликати до самовідданої боротьби інших – для них була “небезпечним злочинцем” або божевільним.

Він сам називав свою життєву позицію “героїчним ентузіазмом”, що означало жертвну самовіддачу в ім’я боротьби за велику національну ідею: “Так уже склалося, що своїм способом життя я стверджував філософію героїчного ентузіазму. В поезії все це конкретизувалося і конденсувалося. <...> Постійна боротьба за збереження свого національного, політичного, просто людського “я” вимагала гранично чіткого розмежування і стала домінантою мого поетичного вираження. Можливо, саме цю особливість моїх віршів, які так вперто нав’язують читачеві моє світосприйняття, дехто порахує за зайву прямолінійність, проте у світі української офіційної поезії, так щедро насиченої лукавством, сервілізмом, заграванням з властью імущими і просто псевдотемами, вона вирізнятиметься щирістю українського політв’язня, що все своє свідоме життя перебував за тюремними ґратами чи готувався до них”⁹. А пояснювалася вона просто – його “спадковою належністю до національно-визвольної боротьби повоєнних років”, про яку він розповів у розлогіму мемуарному тексті “Владимирський централ”, адресованому дружині О. Антонів (Красівський, 2015: 78).

Увійшла ця формула й у вірші – згадана в посвяті до вірша “Ян Гус”: “Слава навіки людському духові, що у ствердженні правди доходить до героїчного ентузіазму й самопожертви” (Маринівч і Зайцев, 2015а: 185).

Характер “небезпечного” автора з його лірики точно вичитав Євген Сверстюк (після заслання З. Красівський віддав йому свою збірку для нового редагування, яке, зрештою, було зроблене з “мінімальною правкою”, – згадував Сверстюк), написавши есей “Добросердий лицар у старому панцирі”, уперше опублікований як передмова до відомої книги листування З. Красівського із членкиною Міжнародної Амністії Айріс Акагоші – “Перегук двох над безвістю” (1995): “Зіновій Красівський був ясною людиною, обдарованою творчими силами життя. До нього тягнулися люди, як до джерела, яке вічно роздає себе і само багатіє з того. <...> Він був створений для того, щоб пройти по сиротливій землі з усмішкою надії, з рукою, простягнутою для підтримки і допомоги іншим. <...> Народжена з болю, ця книга стала піснею болю. <...> Там я відчув глибоко стривожену душу ідеаліста, замисленого над нашою чорною затоптаною нивою, де вже не видно слідів розлитої крові. Він розумів, скільки тут розлито крові найкращих, які, долю вручаючи Богові, умирали за принципом ВОЛЯ АБО СМЕРТЬ” (Маринівч і Зайцев, 2015а: 11-17).

Відзначена патріотичним та ідеалістичним пафосом “героїчного ентузіазму”, лірика З. Красівського повинна стати хрестоматійною, оскільки містить вдячний матеріал для виховання молодих поколінь українців. Саме на таких зразках можна виховувати патріотів, певних своєї національної ідентичності, відданих своїй батьківщині, – де ж іще знайти зразки самоусвідомлення постколонізованої нації, якій століттями нав’язували думку, що її вже нема, що вона лише частина якогось іншого “міра”? Узагальнені й символічні образи того “міра” та його відразливих почвар подані у Красівського з цілковитою відповідністю сучасним реаліям – тепер усіх українців їхній одвічний ворог убиває у відкритій війні.

Лірика З. Красівського потрібна тому, що вона не просто патріотична, а яскрава, написана щиро, талановито – без огляду на схилені перестороги радянської цензури, оскільки творилася й поширювалася як артефакт андеграундної, підпільної літератури. Вільна від радянського виховання та впливів авторська індивідуальність виявляється на всіх рівнях тексту – від тематики, образної палітри, центрального образу ліричного героя та головних образів-символів (убитий нескорений повстанець, Україна-матір у вогні, розграбоване і спалене українське село, з якого російські людолови вивозять малих і старих) – до чужини та її хижого поріддя.

На завершення відзначимо індивідуальні стилістичні та віршові особливості лірики З. Красівського. Хоч він і вважав свої поетичні спроби недосконалими (у мемуарному нарисі “Владимирський централ” писав про те, як віддавав кожен написаний вірш на суд співкамерників у в’язниці – Левка Лук’яненка, Івана Кандиби, Михайла Гориня (Красівський, 2015: 99-100), а проте був самобутнім і непересічним поетом. Про це свідчить і різноманітна віршова техніка, і стилістична яскрава палітра, і навіть те, що може викликати критику деяких читачів, – діалектні особливості на різних системних рівнях мовлення, які він не прибирав: пуга́р (чаша), голосни́ця (гортань), манджа́ти (прямувати), трепе́та (осика), шкло, ходаки (взуття), злудний (оманливий), скроплéне чоло, заохáблена пусто́ю нива (занедбана), пронесeсь, прийдeсь, д’горлу тощо. А нині вони звучать свіжо й невимушено, бо українська мова таки відроджується і збагачується, у тому числі й завдяки розмаїтій діалектним особливостям, яких не вдалося винищити русифікаторам різних мастей.

Лірика З. Красівського є перлиною не лише серед доробків інших поетів з ГУЛАґу, про яких в Україні свого часу майже нічого не знали, а зараз майже всі забули. Вона достойна стати в ряд найкращих здобутків української поезії повоєнних десятиліть.

Література:

1. “Альтернатива” (самвидавний часопис Д. Квечка) // Благословенні душі, що вміють випромінювати... (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд. Любов Маринівч, Юрій Зайцев. Львів: Свічадо, 2015. С. 776–778.
2. Астаф’єв О. “Тренос” Мелетія Смотрицького в діалозі із сучасністю. *Слово і час*. 2016. № 7. С. 34–46.
3. Бабич С. Творчість Мелетія Смотрицького в контексті раннього українського бароко. Львів: Свічадо, 2009. 178 с.
4. Благословенні душі, що вміють випромінювати... (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринівч, Ю. Зайцев. Львів: Свічадо, 2015. 953 с.
5. “Вибач, Україно, що рано пішов”. *Благословенні душі, що вміють випромінювати... (Зеновій Красівський і Олена Антонів)* / упоряд.: Л. Маринівч, Ю. Зайцев. Львів: Свічадо, 2015. С. 750–752.

⁹ З авторської післямови “До читача” у збірці “Невольницькі плачі”, датованої 1979 р. і вперше надрукованої у Брюссельському виданні 1984 р. (див.: Маринівч і Зайцев, 2015а: 198). Формула зустрічається і в листах, зокрема з Моршина до концтабору ЖХ-385/19 до Зоряна Попадюка в 1979 р. (там само: 375).

6. Гель І. Красівський – один з творців УНФ, один з членів УГГ. *Благословенні душі, що вміють випромінювати...* (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 617–628.
7. Жага і терпіння. Зеновій Красівський у долі українського народу / упоряд. Роман Коваль і Віктор Рог. Київ : Діокор, 2005. 256 с.
8. Квецько Д. Людина чуйна, добра, з вразливим серцем. *Благословенні душі, що вміють випромінювати...* (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 628–630.
9. Квецько Д. Нас ніхто не продав, нас ніхто не зрадив (інтерв'ю Юрія Зайцева). *Благословенні душі, що вміють випромінювати...* (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 630–636.
10. Квецько Д. Періодизація УНФ. *Благословенні душі, що вміють випромінювати...* (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 779–781.
11. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст.: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2024. Т. 9 : На роздоріжжях “соцреалізму” й андеграунду. 600 с.
12. Красівський З. Владимирський централ. *Благословенні душі, що вміють випромінювати...* (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 58–114.
13. Маринович М. Повнота життя. *Українські проблеми*. 1991. Ч. 2. С. 7–8.
14. Менделевич Й. Спогад про українських політв'язнів. *Сучасність*. 1985. № 7–8. С. 204–207.
15. Перегук двох над безвістю: Листування українського політв'язня Зіновія Красівського з членом Міжнародної Амністії Айріс Акагоші / упоряд. та прим. Л. Маринович, М. Маринович. Харків : Інарт, 1995, 160 с.
16. Романишин О. Поезія героїчного ентузіазму Зеновія Красівського. *Визвольний шлях*. 1986. Кн. 8. С. 975–989.
17. Сверстюк Є. Добросердий лицар у старому панцирі. *Благословенні душі, що вміють випромінювати...* (Зеновій Красівський і Олена Антонів) / упоряд.: Л. Маринович, Ю. Зайцев. Львів : Свічадо, 2015. С. 11–20.
18. Якібчук М. В. І в храм свободи увійти: творчість Зеновія Красівського та о. Ярослава Лесіва: дискурс національної ідентичності. Коломия : Вік, 2011. 192 с.
19. Якібчук М. Червона тінь калини. Із життя і творчості Зеновія Красівського. Брустури : Дискурсус, 2024. 240 с.

References:

1. Kvetsko, D. (Ed.). (2015a). “Alternatyva” (samvydavnyy chasopys D. Kvetska) [“Alternative” (self-published magazine by D. Kvetsko)]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenoviy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 776–778 [in Ukrainian].
2. Astafiev, O. (2016). “Trenos” Meletiya Smotrytskoho v dialozi iz suchasnistiu [“Trenos” by Meletii Smotrytsky in dialogue with modernity]. *Slovo i chas [Word and Time]*, 7, 34–46 [in Ukrainian].
3. Babych, S. (2009). Tvorchist Meletiya Smotrytskoho v konteksti rannioho ukraiyinskoho baroko [The work of Meletii Smotrytsky in the context of early Ukrainian Baroque]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
4. Marynovych, L., & Zaytsev, Y. (Comps.). (2015a). Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty... (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
5. Marynovych, Lyubov, & Zaytsev, Yuriy (Comps.). (2015b). Vybach, Ukraino, shcho rano pishov [Sorry, Ukraine, for leaving early]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 748–750 [in Ukrainian].
6. Hel, I. (2015). Krasivskyy – odyn z tvortsiv UNF, odyn z chleniv UHH [Krasivskyy – one of the founders of the UNF, one of the members of the UHG]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 617–628 [in Ukrainian].
7. Koval, Roman, & Roh, Viktor (Comps.). (2005). Zhaha i terpinnya. Zenovy Krasivskyy u doli ukraiyinskoho narodu [Thirst and Patience. Zenovy Krasivsky in the Fate of the Ukrainian People]. Kyiv: Diokor [in Ukrainian].
8. Kvetsko, D. (2015b). Liudyna chuina, dobra, z vrazlyvym sersem [A sensitive, kind person with a vulnerable heart]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 628–630 [in Ukrainian].
9. Kvetsko, D. (2015c). Nas nikhto ne prodav, nas nikhto ne zradyv (interviu Yuriya Zaytseva) [Nobody sold us, nobody betrayed us (interview with Yuriy Zaitsev)]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 628–630 [in Ukrainian].
10. Kvetsko, D. (2015d). Periodyzatsiya UNF [Periodization of UNF]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 779–781 [in Ukrainian].
11. Kovaliv, Yu. (2025). Istoriya ukraiyinskoyi literatury: kinets 20 – poch. 21 st.: pidruchnyk (u 10 t.). T. 9: Na rozdorizhziakh “sotsrealizmu” i andehraundu. [History of Ukrainian Literature: Late 19th – Early 21st Centuries: Textbook: in 10 vols. Vol. 9: At the Crossroads of “Social Realism” and the Underground]. Kyiv: Akademia [in Ukrainian].
12. Krasivsky, Z. (2015). Vladymirskiy tsentral [Vladimirsky Central]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 58–114 [in Ukrainian].
13. Marynovych, M. (1991). Povnota zhyttya [Fullness of life]. *Ukrainski problemy [Ukrainian problems]*, 2, 7–8 [in Ukrainian].
14. Mendelevych, Y. (1985). Spohad pro ukraiyinskykh politviazniv [A memory of Ukrainian political prisoners]. *Suchasnist [Modernity]*, 7–8, 204–207 [in Ukrainian].
15. Marynovych, L., & Marynovych, M. (Comps.). (1995). Perehuk dvokh nd bezvystyu: Lystuvannya ukraiyinskoho politviaznia Zenoviya Krasivskoho z chlenom Mizhnarodnoyi Amnistiyi Ayris Akahoshi [Echo of two over the unknown: Correspondence between Ukrainian political prisoner Zenovii Krasivsky and Amnesty International member Iris Akagoshi]. Kharkiv: Inart [in Ukrainian].
16. Romanyshyn, O. (1986). Poeziya heroichnoho entuziazmu Zenoviya Krasivskoho [The Poetry of Heroic Enthusiasm by Zenovii Krasivsky]. *Izvolnyi shliakh [The Path of Liberation]*, 8, 975–989 [in Ukrainian].
17. Sverstyuk, Ye. (2015). Dobroserdyi lytsar u staromu pantsyri [A kind-hearted knight in an old suit of armor]. *Blahoslovenni dushi, shcho vmiyut vypprominyuvaty...* (Zenovy Krasivskyy i Olena Antoniv) [Blessed are the souls who know how to radiate... (Zenovy Krasivsky and Olena Antoniv)]. Lviv: Svichado, 11–20 [in Ukrainian].
18. Yakibchuk, M. V. (2011). I v khram svobody uviyty: tvorchist Zenoviya Krasivskoho ta o. Yaroslava Lesiva: dyskurs natsionalnoi identychnosti [And enter the temple of freedom: the work of Zenovii Krasivsky and Father Yaroslav Lesiv: a discourse of national identity]. Kolomyia: Vik [in Ukrainian].
19. Yakibchuk, M. V. (2024). Chervona tin kalyny. Iz zhyttya i tvorchosti Zenoviya Krasivskoho [The Red Shadow of the Viburnum. From the Life and Works of Zenoviy Krasivsky]. Brustury: Dyskursus [in Ukrainian].